

PRIZMA

MESEČNE POLITIČKE ANALIZE

Izdavač

Centar za liberalno-
-demokratske studije

Redakcija

Ilija Vujačić, Boško
Mijatović (glavni
urednik), Slobodan
Samardžić, Dragor Hiber

Sekretar redakcije

Aleksandra Stankov-
-Mijatović

Grafički dizajn

Zoran M. Blagojević

Za izdavača

Zoran Vacić

Štampa: Goragraf,
Beograd, juni 2004.

Izlazi jednom mesečno

Sva prava zadržava CLDS.
Prenošenje tekstva u
celini ili delovima
dozvoljeno je samo uz
navođenje izvora

Adresa izdavača

Beograd,
29. novembra 10/V

Tel-fax: 3225- 024

Web sajt

www.clds.org.yu

E-mail

office@clds.org.yu

Sadržaj:

Slobodan Antonić **3**

Pregled meseca

Ilija Vujačić **10**

Afere kao politički stil

Slobodan Samardžić **15**

Još ne sviće rEUjna zora

Aleksandar Simić **23**

Srbija i Hag, još jednom

Gašo Knežević **27**

**Zakon kao pravni ambijent
za napredak ili zakon kao
stanje hibernacije**

Pregled meseca

2. maj

Predao se Milorad Luković Legija. Najtraženiji begunac, prvooptuženi za ubistvo Đinđića, izašao je pred svoju kuću i prijavio se prvoj policijskoj patroli.

Iste večeri jedan deo javnosti zahvatila je histerija. Zašto se Legija predao? Kako je došao do kuće a da ga policija ne uhvati? Ko je i zašto od vlasti sa njim pregovarao o predaji? Šta su se vlast i Legija dogovorili? Šta će Legija da kaže?

Dok je vlast uglavnom ćutala, predstavnici bivše dovske vlasti, njihovi NVO saveznici i „prijateljski novinari” bili su neumorni u nuđenju odgovora. „Legija se predao jer je procenio da u ovom trenutku ima dovoljno ljudi na visokim položajima u Srbiji koji će najblaže rečeno imati dovoljno razumevanja za njega”, objašnjavao je Žarko Korać (*Politika*, 4. maj, str. A9). Bivši potpredsednik vlade tvrdio je da u tom svetlu treba posmatrati i neka prethodna dešavanja, koja se sada pokazuju kao „serija događaja koji su kulminirali pojavom pripadnika žandarmerije sa majicama Jedinice za specijalne operacije na suđenju za ubistvo Zorana Đinđića i uporno nastojanje jednog dela javnosti i sadašnje vlasti da se ova jedinica i njen bivši komandant prikažu kao istinski patrioti” (isto). Zaključak je bio ovaj: očigledno su se Legija i vlasti dogovorili da, u zamenu za status svedoka saradnika, Legija po drugi put, ovoga puta simbolički, ubije Đinđića. Okrivice ga, recimo, „da su zajedno dilovali drogu” (Korać, na TV Studio B, 2. maja), okrivice i njegove najbliže prijatelje iz DS-a i DOS-a da su se sptljali sa kriminalcima, i tako će Legija pomoći vladi da restauriše Miloševićev režim.

Baš maštovito. I to sve dolazi od onih istih ljudi koji su skovali reč „zaverologija”, kako bi se narugali čak i najbenignijem ukazivanju na postojanje povezanosti nekih stranih činilaca i nekih ovdašnjih političkih aktera u delovanju koje je nesaglasno sa nacionalnim interesima Srbije. Sada su, međutim, ti isti rugači otpočeli sami strasno da zastupaju teoriju zavere, i to u njenom najtvrdem obliku. Napravili su fantastičnu konstrukciju, optužujući sve i svakoga – policiju, sudove, vladu, novinare, Crkvu i, naravno, Akademiju – da su delovi jedne široke urote protiv „pokojnog premijera, reformi i Evrope”.

Očigledno da je za neke teorija zavere neprihvatljiva samo ako o njoj govore „patriotske” snage. Ali, ako su zaveru razotkrili „reformisti”, onda je teorija zavere ne samo dozvoljena, već i izrazito poželjna. Samo, za razborite i skeptične posmatrače i „reformska” teorija zavere ostaje teorija zavere. Da

1 Filozofski fakultet, Beograd

su vlast i Legija zbilja napravili urotu, zar nisu mogli da dogovore i nekakvo spektakularno hvatanje Legije, što bi ovoj vlasti značajno popravilo rejting? Da je u pitanju velika i dobro smišljena operacija, zar bi svi najvažniji ljudi – premijer, ministar policije i šef BIA-e u trenutku Legijine predaje bili na odmoru, van Beograda? Ko se onda sa Legijom dogovarao ako nisu oni? Kako Koštunica i ostali mogu biti tako sposobni i efikasni prilikom izvođenja urote sa kriminalcima, a nesposobni i neefikasni (po istim autorima) u ostalim poslovima? Ova i druga pitanja su se jednostavno nametala, ali ih našim gnev-nim „novozaverolozima” niko nije smeo postaviti. Jer, to bi značilo da je i onaj koji tako nešto pita možda deo tih mračnih snaga, deo te strašne zavere.

5. maj

Sa godinu dana zakašnjenja, **obrazovan je Sud Srbije i Crne Gore**. Njegov zadatak je da rešava sporove između institucija država članica, sudi po pitanju njihove nadležnosti i procenjuje usklađenost njihovih zakona sa Ustavnom poveljom. Čine ga po četvoro sudija iz svake države, biranih na šest godina. Ovoga puta izabrano je sedmoro sudija, dok jedan sudija iz Crne Gore nije dobio dovoljan broj glasova. Time je privedeno kraju uobličenje Državne zajednice SCG, koja je dobila i poslednju nedostajuću sistemsku ustanovu. Na zastavu, grb i himnu još će morati da se pričekaju.

8. maj

Ukoliko Tomislav Nikolić pobedi na predsedničkim izborima G17 Plus napušta vladu, potvrdio i Mlađan Dinkić. Labus, koji je ranije već izašao u javnost sa ovakvim obećanjem, i sam je sutradan, 9. maja, ponovio isto. Ovo je u politici dosta neuobičajeno uslovljavanje sopstvenog ostanka u vladi porazom samo jednog od dvojice opozicionih takmaca na predsedničkim izborima. Da su Labus i Dinkić rekli da izlaze iz vlade ako vladin kandidat izgubi, to bi se lakše moglo razumeti. Ovako, navedena izjava može da znači dve stvari. Prvo, to je verovatno poruka javnosti da vlada nije u dogovoru sa radikalima da ih na mala vrata uvede u vlast – što je još jedna „zaverološka” teza naših tzv. reformista. I drugo, ona se može shvatiti kao pritisak na ostale koalicione partnere da u drugom krugu javno podrže Borisa Tadića.

Može li ta podrška da bude data, a da se ne napravi jedan širi i precizniji dogovor sa DS, ostaje da se vidi. Ulazak DS u vladu maksimalna je varijanta tog dogovora, koji bi se mogao upriličiti između dva kruga predsedničkih izbora. Minimalna varijanta mogla bi biti sporazum o kohabitaciji – u zame-nu za jasnu i nedvosmisleni podršku Tadiću pred drugi krug, Tadić bi se obavezao da on i njegova stranka neće rušiti vladu do donošenja novog ustava.

Tako bi verovatno postupili racionalni akteri. Ali, mnogi misle da naši glavni politički delatnici to baš preterano i nisu.

10. maj

Legija nije progovorio. Zatražio je vreme za pripremu odbrane, pa mu je sudsko veće dalo za to mesec dana. Ovakav razvoj događaja nije potvrdio, ali ni suštinski opovrgao pominjanu teoriju zavere. Otkud sud da nastavak pretresa zakaže baš za 10. jun, kada počinje izborna tišina pred prvi krug predsedničkih izbora? – glasilo je novo zaverološko pitanje. Nije li sve smišljeno da „reformske snage” na Legijinu optužujuću odbranu ne stignu da odgovore?

Videćemo, ali teško da Legijina odbrana može bitnije da utiče na prvi krug izbora. Jer, što god da Legija kaže, javnost neće biti preterano iznenađena. A bez istinskog šoka nema pravog preokreta. Jer, ako kojim slučajem Legija optuži Čedu Jovanovića, svi će reći: „znali smo”, „to nije ništa novo”, i „to se Tadića ne tiče, jer Čeda i on nisu ista ekipa”. A ako pak optuži Šešelja, reći će: „Šešelj je možda bio takav, ali Toma je druga priča” i „ovi Nikolićevi i oni Šešeljevi nisu isti radikali”. A sva je prilika da Legija, tog 10. juna, opet neće reći ništa značajno, pa da će od svega biti po onoj narodnoj o gori i mišu.

12. maj

Ljubomir Mihajlović, predsednik Komercijalne banke, prinuđen je da podnese ostavku. „Svilen gajtan” Mihajloviću doneo je lično Mlađan Dinkić, ministar finansija. U javnosti nisu razjašnjeni tačni uzroci ove smene. Kao mogući razlozi pominju se finansijske veze Komercijalne banke i u javnosti već ozloglašenog MK Komerca, kao i lične veze Mihailovića i Bogoljuba Karića. Ipak, ono što je nesumnjivo jeste da je Dinkić zabeležio još jedan poen u javnosti kao gvozdeni političar koji neumoljivo lomi svoje protivnike. A naša javnost često voli takve.

15. maj

Napadnuta sestra Zorana Đinđića. Pošto je porodica pokojnog premijera u poslednje vreme bila izložena anonimnim pozivima i pretnjama, ministar policije se obavezao da njenim članovima pruži odgovarajuću zaštitu. Slična obećanja dao je i sadašnji predsednik vlade. Ipak, glavna vest, tog 15. maja, bila je da su nepoznati napadači upali u vikendicu Gordane Đinđić-Filipović i ubrizgali joj neko hemijsko sredstvo.

I naravno, čitav slučaj odmah je politizovan. Deo javnosti koju čine članovi bivše vlade i njihovi privrženici zavapio je kako je u pitanju „teror nad Đinđićevom porodicom” i još jedan „dokaz da atmosfera u Srbiji sve više podseća na Miloševićevo i Šešeljevo vreme” (Jovanovićev Centar za modernu politiku), zbog čega bi celokupna vlada trebalo da podnese ostavku ili „bar ministar policije da bude smenjen” (Zoran Živković). Zahtev za ostavkom cele vlade rado su podržali i radikali. Za svima njima nekako se poveo i deo javnosti. Malo ko je nalazio za shodno da pomisli kako možda ipak ne bi

bilo loše sačekati razjašnjenje nekih važnih nedoumica u vezi napada – recimo, kako su napadači upali u vikendicu a da ne ostave tragove obijanja, šta su mogli da ubrizgaju žrtvi ako ništa neuobičajeno nije nađeno u njenoj krvi i tome slično. Malo ko se i pitao kako to da su oni koji su smatrali da ministar policije ne treba da podnese ostavku čak i ako je sam premijer ubijen, sada najglasniji u zahtevima da neki drugi ministar policije to mora da uradi zbog jednog daleko beznačajnijeg i benignijeg slučaja?

17. maj

Kao odgovor na ovu lavinu došlo je **saopštenje Dejana Mihajlova, šefa izbornog štaba Dragana Maršićanina**. U njemu se poziva na izjavu Mile Đinđić, majke ubijenog premijera, da joj je jedan ministar iz bivše vlade rekao da zna ko je ubio njenog sina. „Sada se taj kome gori pod nogama, prepoznao i napada”, tvrdila je majka. Na osnovu ove izjave, Mihajlov je ustvrdio „da se krivci sami javljaju, da sami sebe prijavljuju, da priznaju sopstvenu krivicu, mada ih još niko nije pomenuo”. U tom smislu, bio je izričit Mihajlov, i Boris Tadić treba javnosti da objasni zašto je ćutke posmatrao šta se dešava, zašto i sada ćuti o imenima Đinđićevih ubica, i da li se on sam zaista odrekao „bivših partnera u vlasti”.

Prve reakcije na ovo saopštenje bile su veoma burne i politička temperatura podignuta je do maksimuma. „Bestidno saopštenje”, bila je ocena Borisa Tadića, „bolestan tekst”, tvrdio je Zoran Živković, „patologija” objašnjavao je Žarko Korać. Đinđićeva majka je preko advokata saopštila da poriče izjavu datu *Blicu*, koja je poslužila za osnov Mihajlovljevog saopštenja. Koalicioni partneri DSS-a – G17Plus i SPO – ograđivali su se, tvrdeći da nisu učestvovali u sastavljanju saopštenja.

Ipak, zanimljivo je da je saopštenje u osnovi postiglo svoj cilj. Zahtevi za odgovornošću i ostavkama preko noći su nestali, a slučaj Đinđićeve sestre već za nekoliko dana više niko nije pominjao. Još jednom je potvrđen mehanizam po kome funkcioniše naša javnost. Kriza se savladava jakim šokom, „na ljutu ranu, ljuta trava”, i onda idemo dalje, kao da se ništa nije dogodilo. A šta se zapravo desilo – to neka utvrdi istorija.

21. maj

Raspisana poternica za vlasnikom „MK Komerca”, Miodragom Kostićem. Ovaj „kontroverzni biznismen” nije se odazvao pozivu policije da objasni neke važne pojedinosti iz šećerne afere.

Istog dana Kostić je, na radiju B92, započeo seriju izjava u kojima je optužio policiju da se ne drži zakona i najavio ostanak u ilegali sve dok se u Srbiji ne uspostavi „pravna država”. U tome je, pomalo iznenađujuće s obzirom na opšte vapaje za pravdom, naišao na široko razumevanje, pa i podršku, nekih medija. Oni su ga od milošte prozvali „hajduk Kole” i odmah optužili vlast da sirotog Kostića progoni zato što njegovo ime „previše miriše na Đinđića” (*Danas*, 29-30. maj, str. I).

I tako, nacionalisti-hajduci (Karadžić i Mladić) sramota su za Srbiju, ali su zato reformisti-hajduci (Kostić) baš simpatični i sjajno je što izvravaju ruglu ovu antireformsku vlast i njene zakone.

25. maj

Hari Holkeri, šef civilne misije UN na Kosovu, podneo je ostavku. Iako mu je mandat isticao 13. avgusta, Holkeri je objavio da se povlači „iz zdravstvenih razloga”.

Prema opštem mišljenju, Holkerijev odlazak neposredna je posledica katastrofe od 17. marta i priznanje sloma čitavog dotadašnjeg koncepta unitarnog „multikulturalnog” Kosova. Kao mogućeg Holkerijevog naslednika prvo je pomenuto ime Dika Springa, bivšeg ministra inostranih poslova Irske. Ubrzo su spisku dodati i Peter Fajt (Holandija), Alan Lerua (Francuska), Stefano Sanini i Stefano di Mistura (Italija). Konačnu odluku o tome narednih dana doneće Kofi Anan.

26. maj

Vrhovni savet odbrane smenio je šefa Vojno-bezbednosne agencije (VBA) Miomira Stojanovića. Razlog smene, kako je navedeno, bili su njegovi „medijski nastupi”. Stojanović je, naime, početkom februara, izjavio da je VBA uspela da obnovi svoje prisustvo „u vrhu separatističkog pokreta i u vrhu terorističkih organizacija” na Kosovu koje „imaju i svoje organizacije na jugu centralne Srbije”. U saopštenju nije navedeno ko će ubuduće obavljati dužnost direktora VBA.

26. maj

Registrovana stranka Bogoljuba Karića „Snaga Srbije”. To je 299. partija u Srbiji. Karić verovatno misli da njegovoj imperiji glavna opasnost preti od politike, i da je najbolja zaštita od toga da i sam počne njome direktno da se bavi. On ide za primerom Berlusconi, i za sada se ne može reći da nema uspeha. Gotovo sva istraživanja javnog mnjenja daju mu neverovatnih 10% glasova na predstojećim predsedničkim izborima – što je između 300 i 400 hiljada. Upravo to su glasovi koji mogu da odluče pobednika drugog kruga i time Karićeva pregovaračka pozicija izuzetno jača. Mnogi smatraju da neposredno uključenje srpskih „tajkuna” u politiku može imati samo rđave posledice. Stapanje ekonomske i političke elite teško mogu da podnesu i mnogo razvijenije demokratije od naše. A u tranzicionom društvu, poput Srbije, takav spoj lako može biti poguban i po demokratiju, i po ekonomiju.

27. maj

Bulevarska štampa puna je izveštaja o **navodnom bekstvu Čedomira Jovanovića u inostranstvo.** Krugovi bliski Jovanoviću ovu vest poriču,

objašnjavajući da je u pitanju „kraći porodični odmor u inostranstvu”. U isto vreme, potvrđeno je da je Vladimiru Bebi Popoviću, na njegov zahtev, dodeljena policijska zaštita. Popović je prijavio policiji da su nepoznati mladići, u noći između 14. i 15. maja, pokušali da ga ubiju.

Pre samo godinu dana, Jovanović, Kostić i Popović bili su možda najmoćniji ljudi u ovoj zemlji. Prema nekim svedočenjima, pravili su spiskove za hapšenje, preslišavali ministre, postrojivali urednike i novinare, kadri-rali po državi i privredi. A danas... *Sic transit gloria mundi!*

28. maj

Ubijen glavni urednik „Dana”, Duško Jovanović. Na njega je, iz vozila u prolazu, ispaljen smrtonosni rafal iz automatske puške. Jovanović je bio urednik glavnog opozicionog dnevnog lista, poznatog po optužbama vladajuće garniture u Crnoj Gori za vezu sa organizovanim kriminalom. Svi su odmah osudili ovo ubistvo kao nesumnjivo političko. Da bi odagnala moguće optužbe i pokazala revnost, vlast je obećala da će slučaj rešiti. Ministar policije, Dragan Đurović, najavio je ostavku ako se ubica ne pronađe, a MUP je ponudio milion evra nagrade za obaveštenje o zločincima.

28. maj

Promenjen je zakonik o krivičnom postupku i usvojen novi zakon o obrazovanju i vaspitanju. Izmenama prvog zakona, produžen je sudski pritvor (na čemu je insistirao SPO), s tim da on, za najteža krivična dela, ne može trajati duže od četiri godine (na čemu je insistirao SPS). Tako je nađen kompromis koji je očuvao vladinu većinu u skupštini. SPO je, naime, bio baš ozbiljno zapretio da će da istupi iz vlade ukoliko se, pre okončanja prolećnog zasedanja skupštine, ne izmeni ZKP, i tako izbegne opasnost da se optuženi za organizaciju ubistva na Ibarskoj magistrali ne nađu uskoro na slobodi.

Što se tiče izmena zakona o obrazovanju i vaspitanju, najvažnije su bile one kojima su vraćene osmoletka, ukinute licence za nastavnike, ograničeno opisno ocenjivanje na I razred, vraćeno ponavljanje sa dve slabe, obnovljena mala matura i pomerenno obavezno učenje stranog jezika na III razred osnovne škole. Pošto je i usvajanje ovog zakona bilo proglašeno prioriteto vlade (kako bi se izmene mogle sprovesti već od jeseni), odlučeno je da skupština o ovom zakonu raspravlja bez prekidanja sednice. Da bi rastegla raspravu i prinudila skupštinsku većinu da na kraju ipak prekine sednicu, opozicija iz DS-a je podnela preko pedeset amandmana, spremajući se da o njima široko raspravlja. „Međutim, problem u izlaganju poslanika ovog poslaničkog kluba bila je činjenica što je bilo evidentno da oni nisu pisali te amandmane, pa su njihove diskusije bile štire i neubedljive” (*Politika*, 29. maj, str. A5). Posle četrnaest sati rasprave (od 15.30 do 05.15), sednica je okončana slikom pobeđnički podignutih ruku poslanika vladajuće koalicije.

Ponašanje javnosti u vezi sa ovim zakonom bilo je tipična slika naših društvenih prilika. Najčešće je o „antireformskom karakteru” novog zakona

govorio Gašo Knežević, bivši ministar prosvete i jedan od kreatora starog zakona. Njegova izlaganja su povremeno podupirana nastupima jedne sindikalne aktivistkinje (kojoj je, neobično, više bilo stalo do „koherentnosti koncepcije reforme” nego do vraćanja nastavnika u centar reforme), kao i nekoliko stručnjaka (koji su svi odreda bili deo istog, starog Gašinog tima). Da izloži argumente druge strane pozivana je samo aktualna ministarka, Ljiljana Čolić. Nakon što je nekoliko puta provučena kroz pravi javni šibolet (u kome se ne zna ko je bio bezočniji – „hrabri” novinari ili njihovi „objektivni” gosti), ona se sasvim povukla. Tako je bojno polje javnosti na kraju sasvim prepušteno Gaši Kneževiću. A utisak koji je ostao bio je „antireformski vandalizam” nove vlasti, koja je ksenofobično ograničila obavezno učenje stranog jezika i srpsko školstvo svela na nivo Albanije.

Istina je, čini se, ipak drugačija. Ova korekcija dosadašnje školske reforme možda je i najvažniji potez Koštuničine vlade. Naime, njome su očuvane one tradicionalno dobre strane srpskog školstva – široki opseg obaveštenosti, kućno učenje i razvoj racionalne, a ne tzv. emocionalne inteligencije. Upravo te vrednosti su bile direktno ugrožene Gašinom reformom, bez obzira što je u njoj bilo i veoma pohvalnih strana. Ipak, Gašina reforma počivala je na jednom naučno-pedagoški odveć radikalnom konceptu, sa isuviše pratećih rizika. Srbija je, međutim, premala zemlja da bi mogla da se upusti u rizične eksperimente sa školstvom. Amerika može, kada se pokaže da je kao rezultat školske reforme smanjen opšti nivo znanja američkih đaka, da odmah uveze desetak hiljada najtalentovanijih Indusa i istočnoevropljana. Srbija to ne može. Mi smo malo i siromašno društvo i zato moramo da radimo mnogo opreznije ako mislimo igde da stignemo. I svakako nije najpametnije odreći se svega onoga što znamo da sigurno valja, zarad nesigurne nade da će novo biti tako nesavrnjivo bolje od starog. Jer, u slučaju Srbije i plejade njenih „radikalnih reformatora” isuviše se puta već pokazalo kako je brže – zapravo sporije.

Afere kao politički stil

Ilija Vujačić

I

Srbija nikako da se oslobodi afera i političkih skandala, što je pokazatelj da se nije nimalo odmaklo u uspostavljanju političke stabilnosti, izgradnji institucija i konsolidaciji demokratije. Naprotiv, „politika afera” je od toga još više udaljava.

Afere se, doduše, događaju i u stabilnim društvima, ali predstavljaju iznimku i „iskakanje iz sistema”, koji brzo reaguje i stvari dovodi „na svoje mesto”. Tamo gde deluju institucije sistema (parlament, pravosuđe, javno mnjenje, mediji) i gde vlada demokratska politička kultura i komunikacija, aferama nema mesta, osim kao izuzecima. Jer, kada je država pravno uređena, društvo stabilno i njegove političke institucije središte političkog odlučivanja, tada nema puno mesta za vaninstitucionalno delovanje i kvazi-komunikaciju putem afera i skandala. Kada i dođe do neke afere, nju nije lako zataškati niti preći preko nje, pa, i ako izmakne neposrednoj sudskoj sankciji, neće izbeći sankciji javnog mnjenja i političkoj sankciji narednih izbora. Dešava se, naravno, da se i tamo pokrenuti sudski procesi odugovlače, da razne afere ne dođu do sudskog okončanja, ali one ipak imaju znatne negativne moralne i političke posledice po njihove aktere. Dakle, ni zataškavanje nije tako jednostavno i bez ozbiljnih posledica, počev od negativnog publiciteta do moralne osude, jer sama javnost duže pamti i po pravilu kažnjava oduzimanjem glasova i uklanjanjem sa funkcija. Zato se u takvim društvima političari najviše plaše afera.

Zemlje koje prolaze kroz tranziciju, upravo zato što ona predstavlja uspostavljanje novih institucija i odnosa u institucionalnom vakuumu, posebno su podložne aferama i skandalima. Tako, ekonomskih skandala, afera vezanih za privatizaciju kupovinom fabrika za 9 evra, zloupotreba, korupcije i drugih oblika političkog kriminala ima u svim tranzicionim zemljama. I ne može se tvrditi da se Srbija po broju afera i skandala uopšte razlikuje od drugih zemalja koje su još u povojima demokratije, ali je ovde politika na aferiški način postala glavni oblik političkog delovanja. Kao u tranzicionoj zemlji i politički izuzetno nestabilnom društvu u kome se menja jedan poredak i uspostavlja drugi – pri čemu je odlučujuća činjenica uspostavljanje drugačijih, demokratskih, pravila igre i demokratske političke kulture – afere i skandali dobijaju karakter načina vladanja i političkog stila, pa se politički život svodi na aferiško nadmudrivanje i nadgornjavanje.

1 CLDS; Fakultet političkih nauka, Beograd

Afere imaju oblik mistike, obavijene su velom tajne, a sama tajnovitost politike proizvodi prostor za različita nagađanja, za dodatne, najčešće, potpuno provizorne, a često i smišljeno krive interpretacije događaja. Događaji koji će postati aferama su obično krupni (korupcija, ubistva, nelegalni finansijski transferi), a zatim ih interpretacija čini još krupnijim, naduvavajući ih do neslućenih razmera ili minimizirajući do bestidnosti. Naime, kada se neki događaj interpretira u političke svrhe i sa političkim motivima da bi se prikupljali ili oduzimali politički poeni, tada on prerasta u skandal i aferu.

Tamo gde se politika svodi na produkciju afera, afere imaju svoju posebnu dinamiku: otkrivanje (pri čemu je sumnjiv onaj koji je otkriva, a ne akter same afere), naduvavanje odnosno minimiziranje (zavisno od političke pripadnosti) i konačno zaborav (kada više ne donosi političke poene). Pri tome se sam događaj ne rasvetljava i akteri ne kažnjavaju. Jer, često se stiče utisak da prvenstveni cilj otkrivanja afere nije briga za opšti interes, nego sakupljanje političkih poena. U aferaskoj politici nije važno šta se događa i koji se politički potezi vuku, nego kako se percipiraju i tumače događaji i činjenice, koji sada dobijaju drugorazredno značenje, a u prvi plan izbijaju interpretacije. Tako se politika pretvara u svojevrstu samointerpretaciju i simulaciju, jer joj važnijim postaje ono što je ostalo skriveno, a nagovešteno, nego sam politički čin. Osnovna odlika aferaske politike je uporedna stvarnost, naknadna ili uporedna slika i interpretacija koja se konstruiše i reprodukuje nezavisno od samog događaja. Postaju važnija tumačenja nekog događaja nego sam događaj, ma kako sam po sebi bio važan.

Afere tako postaju osnovni oblik političke komunikacije u društvu, pa korišćenje političkih simbola i jezika postaje važnije od samih postupaka. Pri tome je skoro nemoguće razlikovati legitimni vid manipulacije simbolima i jezikom – kada se politički poslenici trude da svoje političke poruke zaodenu u ljušturu prihvatljivog – od političke komunikacije aferaskom interpretacijom događaja. Tako politički diskurs, ionako prezagađen eufemizmima i skrivalicama, postaje sve više koloplet bestidnih laži, a politički život prepun afere i obračuna sa političkim protivnicima. Rešavanje brojnih političkih problema postaje tako drugorazredno pitanje. Jedna aferu sustiže drugu po dnevnom redu koji određuje broj i značaj nerešenih problema, a koji sastavljaju politički akteri nadmudrujući se u perfidnosti aferaske politike.

Neke afere (manji broj) nastaju slučajno, dok je ogromna većina proizvod političkih namera i sredstvo političke borbe, odnosno, proizvod političkih i stranačkih aferaskih kuhinja, gde se već mogu identifikovati i glavni stručnjaci za proizvodnju afere. Stranke ih (bez obzira da li se radi o vladajućim ili opozicionim, parlamentarnim ili vanparlamentarnim) proizvode u cilju političke borbe nadoknađujući insuficijentnost svojih političkih programa, strategije i taktike, koristeći vakuum neizgrađenih i neučvršćenih pravnih i političkih institucija. Osnovni njihov cilj je da se stekne politička prednost, da se upišu politički poeni i da se suprotnoj strani izbrišu eventualno legitimno stečeni poeni, drugim rečima, da se dezavuiše i oblati politički suparnik.

Afere ukazuju na nepostojanje poverenja prema vlasti i unutar vlasti, što ih dodatno stimuliše i tako se nepoverenje zrakasto širi u sve pore društva.

Upravo činjenica da politički protivnici otkrivaju afere, doprinosi tome da i samo ukazivanje na neku zloupotrebu položaja postaje sumnjivo i da se ne vidi kao ukazivanje na politički problem, nego kao puko oružje u političkim obračunima – što, nažalost, često i jeste slučaj. Pa čak i onda kada su oni koji otkrivaju afere mediji ili pak pravosudni organi, zbog celine doživljaja politike i vlasti se pretpostavlja da je to opet stvar nekoga iz senke, a ne demokratske javnosti, jer se i mediji percipiraju (s pravom) kao glasnogovornici ove ili one političke opcije.

Time se naknadno vrši oštra politička i društvena polarizacija, jer na jednu interpretaciju sledi kontrainterpretacija, naravno, i jedna i druga kao oblik preterivanja i bacanja prašine u oči. Iz toga kod običnog posmatrača sledi zaključak o potpunoj neodgovornosti stranaka, vlasti i opozicije, koji, umesto da u cilju konsolidacije društva traže i nalaze kompromise, produkuju još veće rasece i sukobe i pojačavaju belicistički politički život. Konačna konsekvencija je da se sama javnost zamara, gubi se i ono malo poverenja u institucije (počev od političkih do društvenih), raste broj političkih apstinenata. Svi postaju pomalo sumnjivi, više nema nikakvog poverenja u vlast i političare, počinju da se poistovećuju akteri afere i oni koji otkrivaju afere i na kraju se sve svodi na još veću odbojnost prema politici i njeno percipiranje kao mafijaško-kriminogene delatnosti, bez obzira ko je u pitanju.

II

Dobar primer za to je najnoviji i najkрупniji događaj, koji pokazuje da postoji kontinuitet aferaske politike, jer se predaja Legije, umesto kao važan politički događaj, pretvara u najvažniju političku aferu. Čoveka sa više paralelnih biografija i uloga – od kojih su mu mnoge pridavali politički poslenici, zavisno od svojih uskostranačkih političkih ciljeva i motiva – koji je prešao put od plaćenika-legionara, preko odlikovanog pukovnika, do heroja oktobarske revolucije i državnog neprijatelja broj jedan. Sa njegovim pojavljivanjem iz ilegale ponovo su se otvorila stara pitanja i medijsko-političke kalkulacije kome će sve da dođe glave i ko će imati neposredne političke štete od njegovog svedočenja, a ko će, pak, upisati političke poene. Legija je postao najznačajnija ličnost političkog života u Srbiji, ne zato što će sudski procesi u kojima je akter da se razrešavaju i da se tako ukloni ogroman kriminogeni balast iz političkog polja, nego zato što je njegovo pojavljivanje odmah iskorišćeno za ponovna međusobna politička razračunavanja i sakupljanje poena. Zašto se baš sada pojavio, ko mu je šta obećao, s kim je šurovao ili šuruje, ko ga je iskorišćavao ili iskorišćava? On je postao osnovni orijentir političkog života, ponašanja i delovanja.

Pojavljivanje čoveka koji je osumnjičen kao glavni inspirator i organizator ubistva Đinđića i kome je pripisano niz političkih otmica i ubistava, ali i pokušaj državnog udara, nije politički primljeno kao šansa da se napravi diskontinuitet sa dosadašnjom belicističkom politikom, nego upravo obratno, kao nova prilika za političke obračune. U euforičnom sabljarskom okršaju sa kriminalom, glavnooptuženom je, upravo zbog njegove nedostupnosti, sigurno

štošta pripisivano i od strane onih koji su zatvarani (da bi sebe oslobodili odgovornosti) i od strane onih koji su ih zatvarali. To je sada naširoko eksploatirano. Naime, ono što će ovom događaju pridati „ukus” afere jesu interpretacije i optuživanja, nagađanja i nadgornjavanja koja su nastala povodom tog događaja. Svako se našao prozvanim da interpretira samu činjenicu predaje iz percepcije svoje političke pozicije i da na taj način jednom činu sudskog procesa i jednoj više nego kontroverznoj ličnosti, koja je nesumnjivo imala udelela u mnogim kriminogenim delatnostima, prida značaj političke figure, i to ni manje ni više nego glavne.

Drugi slučaj je slučaj šećernog bosa Kostića koji poziv na informativni razgovor pretvara u aferu, optužujući vlast da je pokrenula hajku na njega. I sve to uz otužno-melodramatično telefoniranje i dopisivanje sa organima vlasti i postavljanje uslova da se pojavi pred njima i odgovori na pitanja koja se već duže krčkaju. Tako se jedan sasvim normalan i očekivani potez istražnih organa pretvara u široka politička naklapanja, sve dotle da se i ovaj potez vlasti prikaže kao potez sa političkim namerama i konotacijama, a ne dugoočekivano pravosudno razrešenje jedne od najkrupnijih afera sa međunarodnim konsekvencama. Tako reaguje jedan od srpskih oligarha koji je imao dobre veze i zaštitu države još od vremena kada se u doba inflacije počeo baviti biznisom, a kojega su razne kumovske i partijske veze štitile od domašaja vlasti.

I dok su prethodna dva slučaja primer iskorišćavanja nekog događaja u političke svrhe mimo njegovog osnovnog značenja, treći slučaj je eklatantan primer političke manipulacije i zagađivanja političkog prostora – proizvođenja afere. Radi se, naravno, o saopštenju izbornog štaba Maršićanina koje je podeljeno novinarima na konferenciji za štampu i u kome se teško opštužuju čelnici DS-a za ubistvo Đinđića i saradnju sa mafijom i tako baca u opticaj jedna gruba insinuacija bez ikakvih dokaza.

III

Ova tri slučaja mogu poslužiti kao ilustracija onoga što se događa u političkom životu Srbije koji se još uvek odvija u belicističkom maniru po principu „ko će koga”, ne birajući sredstva. Sve to ukazuje da će do konsolidacije demokratije u Srbiji ići veoma teško. Tamo gde političkim događajima upravljaju aferaške kuhinje, teško da se može doći do preko potrebnih uslova za stabilizovanje institucija. Jer upravo belicistička politika glavnih političkih aktera onemogućava kreiranje političkog konsenzusa i istovremeno produkuje sve nove i nove afere. Na taj način se stvara zatvoreni krug u kome su svi krivi za sve, niko nije odgovoran ni za šta, samo se afere i problemi gomilaju, produžavaju, obnavljaju i umnožavaju.

U takvoj situaciji, teško mogu da se učvršćuju demokratske ustanove i da se rešavaju nagomilani politički problemi.

Prethodna DOS-ovska vlast je obilovala aferama: setimo se diplomatsko-špijunske, seksualno-uznemiravalačke, semaforско-džipovske, šećernoizvozne, sejšelsko-vešerajske, moglo bi se nabrojati na desetina afera u koje

su bili umešani najviši predstavnici DOS-ove vlasti ili njihovi najpoverljiviji činovnici. Štaviše, može se reći da su joj afere došle glave. Pri tome su samo retke (uslovno rečeno, benigne, jer su se ticale pojedinaca) dobile kakav-takav sudski epilog i razrešenje (afera Obradović), dok su upravo one koje su duboko zahvatile sistem vlasti i u njega bile utkane, ostale nerazjašnjene da i dalje kontaminiraju politički život i da na njega odlučujuće utiču (šećerna, na primer).

Od rušenja Miloševićevog režima je vođena oštra politička borba dveju dosovskih anti-miloševićevskih „frakcija” u jednom u osnovi pred-političkom i pred-ustavnom prostoru. Ona je ostavila duboke ožiljke, resentimane i mržnje, koji su ostali da boje politički život i nakon što je decembra prošle godine došlo do smene vlasti i do zamene dvocifrene koalicije pod kontrolom DS-a u jednocifrenu koaliciju pod kontrolom DSS-a.

I sami početni pokušaji da se uspostavi i konsoliduje demokratija i politički prostor u toj meri pacifikuje, demokratizuje i konstitucionalizuje da bi se moglo govoriti o prevazilaženju njegovog pred-političkog i belicističkog karaktera, bivaju pokopani rovovskim ratom između dveju grupacija, ratom koji se nastavlja putem afera i otvara put sasvim drugačijem smeru politike u Srbiji, što se može dogoditi već nakon predstojećih izbora.

*Slobodan Samardžić*¹

Još ne sviće rEUjna zora

Evropska unija i državna zajednica SCG – najnovije stanje

I

Domaći mediji dramatično su propratili ulazak deset država u Evropsku uniju prvog maja. U tonovima izveštaja i komentara mogli su se razabrati usiljeno zadovoljstvo zbog sreće novoprimitljenih i lament nad hudom sudbinom naše zemlje. Ko li nas pređe za sve ove godine, pitali su se stručnjaci za evropska pitanja. Olinjala metafora o lokomotivi, kompoziciji i vagonima mogla se čuti mnogo češće nego inače. Svi odoše, a mi ostasmo. Jedan crnogorski funkcioner, inače lični i politički benefitor Žute grede i antibirokratske revolucije mladih i lijepih, reče da bi Crna Gora, da joj se nije dogodio usud zajednice sa Srbijom, sada bila među onih deset, a ne među ove dve. I tako dalje.

Neka ovaj povod, najnovije proširenje Evropske unije, bude još jedan osnov za postavljanje pitanja: zašto nam sa EU tako loše ide. Možda i sam povod sadrži posebnu znatiželju za ovakvo pitanje, budući da je od deset novoprimitljenih država u punopravno članstvo osam delilo istu sistemsku karakterologiju sa našom bivšom državom, pripadajući svetu jednostranačkog monopola i državopartijski dirigovane privrede. Ali, neka odmah bude rečeno, ova nekada zajednička karakteristika tih država vrlo je brzo izbledela – možda za samo nekoliko meseci – pred većom razlikom koja je iskrsla među njima. Ona je sadržana u jednoj pred-, ili bolje rečeno trans-komunističkoj odlici zemalja koje su nasledile nekadašnju Jugoslaviju. Te zemlje nisu rešile svoje elementarno državno pitanje – prostor na kome se nalaze i u okviru koga uspostavljaju svoju legitimnu vlast. Ne želim da kažem da je ovo jedini razlog zbog koga sve ove još-ne-države spadaju u poslednju grupu zemalja koje treba da se pridruže Evropskoj uniji. Ali, ako nije jedini, svakako je najozbiljniji razlog njihovog apsolutnog zaostajanja u ovom procesu.

Kada je o našoj zemlji reč, državnoj zajednici Srbija i Crna Gora, ona je među pet zemalja tzv. Zapadnog Balkana na samom začelju u procesu pridruživanja, i ova činjenica zaista izaziva uznemirenje i kod najtrezvenijih ljudi. Često prisutna proevropska patetika i anacionalna rezignacija, kao preovlađujući ton u domaćem evropejstvujućem diskursu, više odmažu nego što pomažu sagledavanju dubinskih, dakle skrivenih racionalnih razloga ovog stanja, samom činjenicom što je za takav pogled svaka prepreka našem „putu u Evropu” po definiciji iracionalna. Razume se, nije iracionalno sve ono što nosioci takvog diskursa ne razumeju. Ali, najgore bi bilo kada bismo, umesto

1 Fakultet političkih nauka i CLDS

da raspravljamo o samoj stvari, a to je otkrivanje najdubljih razloga našeg velikog zaostajanja u procesu pridruživanja, vreme trošili na nekakvu ideološku diskusiju, gde se prvo moramo opredeliti da li smo za ili protiv Evrope.

Čak i kada bismo bili ravnodušni prema Evropskoj uniji i perspektivi pristupanja naše zemlje ovoj nadnacionalnoj zajednici, imali bismo obavezu prema dominirajućem okruženju, koje ne samo da odlikuje određena logika privređivanja, društvenog saobraćanja i političkog organizovanja, nego i toj logici odgovarajuća slika sveta. Svet, izgleda, ne može ni danas bez Bekonovih idola, ali u ovoj stvari bar ne moramo izigravati papagaje. Ako mislimo da naš državni život treba temeljno da menjamo, a sve kazuje da to više nije stvar slobodnog izbora nego nužde opstanka u ovom vremenu, onda nam je evropska perspektiva, onakva kakvu je ocrtava današnja Evropska unija, jedini spoljni i unutrašnji izbor. Od ovakvog generalnog stava, međutim, do konkretnih relacija sa Evropskom unijom postoji dugačak put koga treba preći u neobično složenom saznojnom i praktičnom naporu. Treba, u najmanju ruku, dobro osmotriti obe strane ove relacija, dakle ne samo državnu zajednicu, ako je to uopšte samo jedna strana, već i Evropsku uniju.

II

Stav Evropske unije prema državama kojima je sama nadenula zajednički naziv Zapadni Balkan je stav distancirane otvorenosti. Drugi član ovog usmereno paradoksalnog stava – otvorenost – bio je više vidljiv prilikom promocije strategije „evropskog partnerstva” prošle godine u ovo vreme. Nisu se stvari u ovim državama za svega godinu dana tako dramatično izmenile, i to nagore, da bi samo zbog toga protekom vremena do izražaja došao drugi (tj. prvi član), a to je distanciranost. Evropska unija, zapravo, od početka svog bavljenja do danas nema svoje rešenje za specifičan problem ovog prostora, a to je pitanje bezbednosti. Taj prostor je generalno nebezbedan zato što srazmerno veliki broj političkih aktera smatra da njegova državna konfiguracija nije dovršena, ili kako se to slikovito formuliše, što nije dovršen proces rastakanja nekadašnje Jugoslavije. Ovakav stav, prirodno, ne odgovara Evropskoj uniji iz više razloga, ali ona nema definitivno negativan stav prema njemu, jer nema ni sredstva da takav mogući proces spreči. Njen pristup regionu je mirnodopski i razvojni i region ima šansu da se na njega adaptira jedino ukoliko je spreman da odustane od politike koja ugrožava mir i razvoj. Ali, politička volja, ili prosta politička kalkulacija, mnogih političkih učesnika u regionu je takva da se ove specifične vrednosti EU lako dovode u pitanje zarad osnivanja novih državolikih tvorevina. Takve strategije permanentno dovode u pitanje bezbednost Zapadnog Balkana i Evropska unija nije u stanju da im odgovori.

Upadljiva izdvojenost Hrvatske iz poslednjeg Godišnjeg izveštaja Komisije o Zapadnom Balkanu (kraj marta) posredno potvrđuje našu tezu. Svojevremeno uključena u ovu grupu zemalja iz razloga bezbednosti, Hrvatska polagano izlazi iz iste grupe u meri u kojoj njeno državno pitanje izlazi iz orbite privremenosti i nestabilnosti. Reč je o osnovnom a ne jedinom razlogu

postepenog izdvajanja Hrvatske. Ostale četiri zemlje regiona kubure sa ispunjavanjem brojnih uslova evropske politike pridruživanja, ali im je svima upadljivo zajednička unutrašnja i spoljna državna nestabilnost. Opet, u poređenju sa preostale tri zemlje – Bosnom i Hercegovinom, Makedonijom i Albanijom – Srbija i Crna Gora po ovom kriterijumu stoji najgore. Dok granice ove tri štite moćni spoljni činiooci, granice Srbije i Crne Gore ne štite u potrebnoj meri ni spoljni ni unutrašnji politički činiooci. Fenomen je dovoljno poznat da bismo ga dalje opisivali.

Sve što je Evropska unija htela i mogla da učini u slučaju Srbije i Crne Gore bilo je nuđenje perspektive pridruživanja za obe ukoliko ostanu u državnoj vezi. To je učinila samo iz bezbednosnih razloga, jer joj se tada (2001/02) činilo da svojim mirnodopskim i razvojnim pristupom može da predupredi jedan bezbednosno rizičan slučaj, odvajanje Crne Gore i automatsko nestajanje tadašnje SR Jugoslavije. Slučaj je bio, i ostao, bezbednosno rizičan i zbog unutrašnjih prilika u Crnoj Gori i zbog efekta lošeg presedana u jednom rovitom međudržavnom prostoru. Ali, prioritetan stav Evropske unije nije faktički bio prihvaćen u Crnoj Gori, uz zjapeći paradoks da ona čvrsto ostaje na „evropskom putu” istovremeno odbijajući pristup EU. Beogradski sporazum i Ustavna povelja su različito tumačeni u Podgorici sa jedne i Beogradu i Briselu sa druge strane. U prvom slučaju kao interregnum ka nezavisnosti, u drugom kao polazište za zajedničko pridruživanje Evropskoj uniji. Od 14. marta 2002. do danas pozicije su ostale iste, ali je vreme učinilo svoje. Da vidimo kako to izgleda u poslednjem Godišnjem izveštaju Evropske komisije i odgovarajućoj Odluci Saveta EU.

Najpre, u poređenju sa ostale četiri države Zapadnog Balkana, ovaj deo Izveštaja je najnepovoljniji. Ističu se tri velike slabosti državne politike SCG koje, zasad, onemogućavaju čak i inicijalni korak u politici pridruživanja, pisanje studije o izvodljivosti. Naime, kako su to objasnili visoki predstavnici Unije, da je bila napisana, studija bi bila negativna. Suštinski, međutim, nema razlike između negativno napisane i nenapisane studije o izvodljivosti zato što bi bila negativna da je nekim slučajem bila napisana. Razlika koja postoji analogna je razlici između opisne i brojno izražene ocene u prvom razredu osnovne škole. Koji su, dakle, razlozi vodili Komisiju da prema državnoj zajednici bude ovako stroga: **prvo**, institucionalna nefunkcionalnost države; **drugo**, neadekvatnost Akcionog plana za ekonomsku harmonizaciju proklamovanu ciljevima državne zajednice (zajedničko tržište); i **treće**, neispunjavanje obaveze saradnje sa Haškim tribunalom.

Osvrnućemo se prvo na treći razlog, budući da to nije samo zahtev Evropske unije nego i čitave međunarodne zajednice, koji Unija samo nespecifično preuzima i priključuje ga tipičnim razlozima iz reda politike pridruživanja. Unija ovaj uslov ne samo da preuzima kao svoj, već ovde naprosto sledi politiku Tribunala. Njen stav u ovoj stvari ne određuje ona sama, već neko drugi. Praktično gledano, glavni tužilac Tribunala. Politika Tribunala daleko je od njenog uticaja, pa čak i interesovanja. U ovom slučaju, Unija, kao transmisija visoke svetske politike, preko svoje politike pridruživanja pruža svoj specifičan servis Haškom tribunalu. U takvim stvarima javna obrazloženja

obično deluju kao skrivena ideološka obmana. Kaže se: Srbija mora da sledi svoje obaveze saradnje sa Tribunalom da bi u ispunjavanju uslova za pridruživanje pokazala sposobnost zaštite osnovnih prava i ljudskih sloboda. Pri tome, postupak pred Tribunalom nije nešto čime bi se zapadni sudski sistemi podičili, pre svega u oblasti procesne zaštite prava optuženih. To tvrde mnogi zapadni pravници. Suprotno uslovima pridruživanja iz oblasti pravosuđa, koje se mora prilagoditi standardima zapadnog pravosuđa, Haški tribunal svedoči o nižem nivou sudovanja i kao takav ne može biti uzoran za reformu pravosuđa u Srbiji i Crnoj Gori. On, naprotiv, više podseća na sistem koji treba prevazići.

Nadalje, svaki spor koji u procesu saradnje izbije između Srbije i Tribunala tumači se kao odbijanje saradnje. Ako se politički fokusira konkretan spor i u odnosu na pojedinačan slučaj ocenjuje celokupna saradnja, dakle sve ono što je Srbija dosad učinila, izgleda kao da saradnja Srbije zaista izostaje. Ovakvu taktiku pritiska Tribunala na Srbiju povodom svakog spornog slučaja Unija preuzima kao merilo ispunjenosti uslova za pridruživanje. Svako pojedinačno sporno pitanje je istovremeno znak neispunjenosti uslova za pridruživanje. Ne samo da Unija to radi u svojstvu transmissionog kaiša Tribunala, već kadkad i preteruje u revnosti. Upravo od momenta objavljivanja poslednjeg Izveštaja njeni visoki predstavnici ističu ovaj element neispunjenosti uslova kao primaran u odnosu na druga dva – institucije i ekonomiju. Ako ovakvo isticanje prioriteta vremenski koincidira sa osetljivom izbornom kampanjom u Srbiji, onda inače razumljiva politika uslovljavanja Unije nailazi na velike nedoumice. Politički predstavnici Unije prvo segregiraju predsedničke kandidate na demokratske i nedemokratske, a onda u svojoj dirljivo dobroj nameri opterećuju ove prve težim obavezama. Time perspektivno dovede u pitanje i unutrašnje mogućnosti ispunjavanja druge dve grupe uslova.

Funkcionalnost institucija državne zajednice predstavlja specifičan uslov Unije za pridruživanje, ali on je specifičan i po mnogo čemu drugom. Ovde se suočavamo sa permanentnom opstrukcijom jedne od dve članice državne zajednice, dakle sa unutrašnjim uslovom koji onemogućava njeno efikasno delovanje u međunarodnim odnosima. Ovaj problem nerešiv je u ustavnopravnim relacijama, jer Ustavna povelja zaista trasira konfederalni mehanizam odlučivanja o svim pitanjima iz nadležnosti državne zajednice, pa i onim iz oblasti međunarodnih odnosa. Ono što jedna država članica (državne zajednice, a ne Evropske unije) hoće da blokira, ona to lako i može u okviru legalnog delovanja institucija. Za Crnu Goru, koja je oficijelno usmerena ka nezavisnosti, ovakva ustavna mogućnost predstavlja sredstvo za postizanje tog političkog cilja, a ne zajedničkog pridruživanja. Jer, svako napredovanje u zajedničkom pridruživanju značilo bi pred referentnim partnerom, a to je Evropska unija a ne Srbija, besmislenost strategije nezavisnosti. Logika jednostavna kao $1 + 1 = 2$.

Iz ovoga proizilazi da je osnovna primedba Unije o nefunkcionalnosti institucija politički prazna priča ukoliko Unija ne preuzme neku vrstu odgovornosti u pogledu svog osnovnog zahteva, a to je jačanje institucija. Da li je, međutim, ovako nešto legitimno zahtevati? Ovo pitanje važi samo za Srbiju.

Zvanična Crna Gora, razume se, ne želi da seče granu na kojoj sedi. Evropska unija se ponaša kao da pred sobom ima, tako da kažemo, normalnu državu. Ne želi, stoga, da se meša u njene unutrašnje stvari. Srbija je u (ne)prilici da čeka odluku na crnogorskom referendumu, koja će se doneti tek za dve godine. Na njoj je, dakle, da nešto učini zbog sebe same. Ali, ona ovde ima pravo da se pozove na učešće EU u političkom, pa i ustavnom, konstruisanju državne zajednice. Ako je Srbija, zajedno sa EU, pošla od pretpostavke da su Beogradski sporazum i Ustavna povelja početak izgradnje jedne države, onda je jedino EU činilac koji ima dovoljan autoritet da tako nešto i zahteva. Kada je reč o izgradnji funkcionalnih institucija, onda EU mora da prihvati, ako ne i da inicira, njihovu reformu u odnosu na njihov sadašnji izgled. Bilo preko ustavnih amandmana, bilo preko odgovarajućih akcionih planova.

Ali, kako stvari idu sa akcionim planovima, vidimo iz ovog jedinog koji je na snazi. On je, kao što je poznato, posvećen ostvarivanju **zajedničkog tržišta**, kao minimalnom ekonomskom preduslovu pridruživanja. Minimum tog minimuma jeste zajednička spoljnotrgovinska i carinska politika država članica, čemu je posvećen veći deo postojećeg Akcionog plana. Iz Izveštaja se vidi da EU nije zadovoljna ni konceptom Akcionog plana, a nekmoli njegovim sprovođenjem. Zajednička spoljnotrgovinska i carinska politika ne trpi „izuzetak” za 56 proizvoda jedne države članice, te prema tome ni zadržavanje različitih režima u oblasti njihovog prometa u zemlji i inostranstvu. U najmanju ruku pojmovi zemlje i inostranstva se ovde užasno usložnjavaju i postaju praktično nejasni. Nekim čudnim spletom slučajnosti reč je o 56 proizvoda koji se proizvode u Crnoj Gori, dakle državi članici koja traži nezavisnost.

Evropska unija ne uvažava ekonomske razloge ovakve krnje carinske politike, jer je, sa stanovišta Brisela, reč o buri u čaši vode. Ali, kao i u slučaju institucija, sem negativnog mišljenja nije spremna da se upusti u direktno posredovanje, tj. traženje rešenja. I u ovoj stvari ona Srbiju i Crnu Goru posmatra kao jednu državu odgovornu za svoju budućnost i, kako se kaže, budućnost svojih građana. Ali, obzirom da je carinska politika Crne Gore deo njene opšte strategije nezavisnosti, od nje ne treba očekivati buduće tretiranje ovog pitanja iz aspekta šire ekonomske (zajedničko tržište) ili političke (zajednička politika pridruživanja) racionalnosti. I bez obzira na užasne teškoće u prometu roba između dve republike (pokušajte da pošaljete paket iz Srbije u Crnu Goru!), Crna Gora će radi višeg cilja bar privremeno žrtvovati ekonomske interese svojih građana.

III

Ovde su pomenuta samo tri najveća problema Srbije i Crne Gore na koje Evropska unija ukazuje u kontekstu svoje politike pridruživanja. Ističu se ne samo zato što ih Unija eksplicitno navodi u poslednjem Godišnjem izveštaju za Zapadni Balkan, nego i zato što su ti problemi nerazrešivi u ključu njene dosadašnje politike prema Srbiji i Crnoj Gori. Kada je reč o Haškom tribunalu, to i nije izvorna politika Evropske unije, te bi stoga ona lako mogla

da ovu temu skine sa repertoara svojih uslova za pridruživanje a da time ne ugrozi delovanje ovog Suda u smeru koji mu je namenio osnivač. Ovako, ni najmanje ne pripomaže delovanju Tribunala, ali izvesno otežava ionako brement proces pridruživanja Srbije i Crne Gore. Kada je reč o druga dva problema, njihovo rešavanje je u rukama Evropske unije do te mere da samo od nje zavisi da li će oni početi da se rešavaju.

Ovo nikako ne znači da je Srbija oslobođena svoje unutrašnje odgovornosti za faktičku blokadu pridruživanja. To je po sebi jako kompleksan proces u kome učestvuju svi delovi državnog sistema, ili, drugim rečima, on je suštinski povezan sa procesom unutrašnje transformacije društva i države. U zemljama koje su pre mesec dana postale članice EU važila je jednakost između tranzicije i pridruživanja i u tom pogledu Srbija nije, niti treba da bude, izuzetak. A stvari o kojima smo do sada govorili – Haški tribunal, funkcionalnost institucija državne zajednice i ekonomski odnosi sa Crnom Gorom – nisu odlučujuće uticali na unutrašnju blokadu procesa transformacije u Srbiji. Na stabilizovanje političkih institucija, reformu pravosuđa i državne uprave, pokretanje privrednog ciklusa kroz privatizaciju i afirmisanje ekonomskih institucija. Naprotiv, u poslednje tri i po godine u zemlju je ušao solidan inostrani novac u vidu bespovratne pomoći ili povoljnih kredita, i to najviše od strane Evropske unije, koji je trebalo da posluži opštoj obnovi zemlje i stvaranju kompatibilnog sistema sa državama u procesu pridruživanja i državama same Evropske unije. Takav proces gotovo da nije ni započeo, ili je započeo na način virtuelno-retoričke stihije, a u stvarnosti stvaranjem nove političko-tajkunske elite kao jedinog benefitora srbijanske tranzicije. Kao da uzor Srbije nije bila Mađarska ili Češka, već Crna Gora, koja je sebi već ranije trasirala sličan put unutrašnjih „reformi”. Takva Srbija nije ni htela ni mogla da kontroliše jedinstvenu prevaru Unije kroz reeksport šećera uvezenog po preferencijalnim cenama, velike investicione poduhvate novih privatnika za tuđi novac (gradnja puteva), koruptivne radnje svojih državnih funkcionera i službenika itd. Takva Srbija gubila je dragoceno vreme na parlamentarne i vladine krize, na izbore i kampanje, na politička satiranja i osvete.

Da nekim srećnim slučajem svega ovoga nije bilo, Srbija bi lakše izlazila na kraj sa problemima navedenim u poslednjem Godišnjem izveštaju Evropske komisije, mada ne bi mogla sama da ih reši. Slično kao i problem Kosova i Metohije, koji je takođe u tuđim rukama. Rešavanje tri problema koja smo naveli predstavljaju magistralni pravac politike pridruživanja Evropskoj uniji i kao takav istovremeno najteži i najlakši put. Najteži, zato što je u drugim rukama, u rukama Evropske unije (Crna Gora je ovde samo neprijatna konstanta). Rekli smo da EU problem pridruživanja SCG posmatra sa bezbednosnog stanovišta i njena spoljna politika vući će naredne poteze prema ovoj vrsti procene. Čak je i pitanje crnogorskog referenduma o nezavisnosti u ovom domenu odlučivanja EU, jer kao svedok Beogradskog sporazuma može odlučujuće da utiče na proceduru referenduma po kojoj će se građani Crne Gore izjašnjavati za ili protiv nezavisnosti. Ne treba zaboraviti da u tom dokumentu, a potom doslovno prepisano u Ustavnoj povelji, stoji da će se referendum o nezavisnosti održati „po evropskim standardima”. Tako nešto

ne postoji kao egzaktna i merodavna norma, što omogućava veliki manevarski prostor očekivanim posrednicima, verovatno Savetu Evrope i OEBS-u, koji će izbor postupka referenduma obaviti u ime Evropske unije.

Ukratko, Unija će tek odlučiti da li joj sa bezbednosnog stanovišta odgovara da dopusti zloslutan presedan još jednog državnog razdvajanja na Balkanu, zloslutan ne zbog specifičnih odnosa Srbije i Crne Gore nego zbog pretećeg domino efekta, koji ona izvesno ne bi mogla da kontroliše. Ovde se ukazuje onaj lakši deo uloge Srbije, naime deo procesa pridruživanja na koji ona sama može da utiče. To je njena unutrašnja konsolidacija i stabilizacija koja u regionu ima veću specifičnu težinu nego kod bilo koje druge države. Unutrašnja normalizacija Srbije značajna je za političku stabilizaciju regiona iz više razloga. To je zemlja koja se geografski nalazi u njegovom centru, koja je najveća od svih država Zapadnog Balkana i koja ima najveći ekonomski potencijal. Pored ovih prirodnih obeležja, koja kao takva samo potencijalno daju Srbiji ovakav značaj, postoje i političke odlike koje su plod novije spoljnopolitičke orijentacije Srbije u regionu. Ona je životno zainteresovana za održanje teritorijalnog *statusa quo* u regionu i istovremeno za razvoj svih mogućih oblika saradnje i integracija. Za zemlju koja se graniči sa najvećim brojem zemalja u regionu takva orijentacija je po definiciji proevropska.

Ostaje još samo pitanje da li je za Evropsku uniju ovakav potencijalni, ali i aktuelni značaj Srbije, u regionu koji sama želi da preuredi, dovoljan razlog za pojačanu aktivnost u sopstvenoj politici regionalne bezbednosti. Ovde, nažalost, nije reč samo o jednoj spoljnopolitičkoj strategiji EU, već i o njenim unutrašnjim kapacitetima da jednu složenu strategiju realizuje. U svojoj spoljnoj politici Evropska unija je do sada koristila metode trgovinske saradnje, stvaranja složenijih ekonomskih veza sa državama partnerima, kao i integracioni koncept pridruživanja do pristupanja. To je onaj mirnodopski i razvojni pristup, koji je ranije pomenut. Nema nametanja, sve je na dobrovoljnoj osnovi, a mi smo uvek spremni da pomognemo. Od momenta ugovornog formulisanja zajedničke spoljne i bezbednosne politike, uključujući i skromne elemente zajedničke odbrane (1992), Evropska unija je ušla u polje aktivnog političkog posredovanja u kriznim žarištima, posebno onim na evropskom tlu. Balkan je od samog početka predstavljao oblast praktičnog testiranja evropske nove politike. Od postavljanja politike stabilizacije i pridruživanja za Zapadni Balkan (1999) Evropska unija počinje da kombinuje stari razvojni i novi posredujući metod. U ovom drugom do izražaja dolazi više njen bezbednosni nego integracioni interes, iz prostog razloga što razvojni metod ovde ne pomaže. Ako neko može da razume prirodu konflikata na Balkanu, onda je to Evropa, jer joj se takva vrsta sukoba donedavno događala u njenom najrazvijenijem delu, onom u kome je i nastala epoha nepovratne mirne integracije.

Sve to upućuje na to da bi Evropska unija mogla da odigra apsolutno pozitivnu ulogu u trajnom pacifikovanju i perspektivnoj integraciji i ovog evropskog prostora. Srbija i Crna Gora su za nju u ovom pogledu bolji test nego Kosovo i Metohija, mada neki spoljnopolitički entuzijasti u EU (H. Solana) najavljuju potrebu prenošenja na Uniju kompletne civilne misije UN

stacionirane u južnoj srpskoj pokrajini. Ali, ako se ne može rešiti lakši problem, ne treba prelaziti na teži. Ili, sa druge strane gledano, teži će se lakše rešiti ako se prethodno razreši lakši problem.

Iz svih ovih razloga jedno strateško bezbednosno pitanje za Evropsku uniju, kako ga je sama postavila u slučaju Srbije i Crne Gore, ne može se rešavati specifičnim mehanizmima pridruživanja. To nije slučaj ni Mađarske, ni Češkoslovačke, uz sve analogije sa poslednjim. To je, imajući u vidu regionalni bezbednosni kontekst, pre slučaj bureta baruta, nešto manje napunjenog nego pre, koje treba polagano prazniti. U tom poslu, ako je spremna da ga preuzme, Evropska unija nema boljeg lokalnog saradnika od današnje Srbije.

Srbija i Hag, još jednom

Kada je predsednik Haškog tribunala Teodor Meron, inače uvaženi profesor međunarodnog prava sa njujorškog pravnog fakulteta (New York University School of Law), početkom maja meseca uputio pismo predsedniku Saveta Bezbednosti UN u kome je prosledio izveštaj Glavnog tužioca Tribunala, gospođe Del Ponte o izuzetno ozbiljnim propustima Srbije i Crne Gore u saradnji sa Tribunalom, u Beogradu nije bilo mnogo iznenađenih. Nova koaliciona vlada Srbije koju vodi Vojislav Koštunica, slučajno još jedan profesor prava, svakako nije mogla da očekuje milost od glavne tužiteljice koja nije navikla da sluša profesorska predavanja, makar ona dolazila i od čoveka koji je pobedio Miloševića, doduše na izborima, dok ona to tek treba da učini na fer suđenju. Oni koji su ipak delili zabrinutost imali su na umu dve stvari:

1) Tačku 6. Rezolucije 1534 Saveta Bezbednosti OUN od 26. marta ove godine kojom je, u skladu sa izlaznom strategijom (pravilnije bi bilo reći završnom strategijom – Completion Strategy) u radu kontroverznog Tribunala, predviđeno da predsednik i tužilac, svakih šest meseci od 31. maja ove godine podnose izveštaj Savetu bezbednosti. Taj izveštaj bi trebalo da sadrži „detalje o napretku koji se postiže u primeni izlazne strategije Tribunala, uz predloge koje bi se mere morale primeniti da se ta strategija ostvari, a između ostalog i prenošenje sudskih predmeta koji se odnose na optužene srednjeg i nižeg ranga na domaće sudove”. S tim u vezi se odmah postavilo pitanje zašto je profesor i sudija Meron nepunih mesec dana pre roka koji mu je odredio Savet bezbednosti ovome prosledio izveštaj glavnog tužioca, kada već po novonametnutoj proceduri tako nešto neizostavno mora da učini 31. maja?

U odgovoru na ovo pitanje moramo da se bliže pozabavimo pomenutim izveštajem Karle Del Ponte. U njemu ona ocenjuje da saradnja sa Tribunalom od strane vlasti Srbije i Crne Gore „skoro da i ne postoji u svim glavnim segmentima”, posebno u hvatanju i predaji optuženih, omogućavanju pristupa dokumentima i podacima neophodnih tužilaštvu za rad, kao i oslobađanju svedoka od čuvanja državnih i vojnih tajni. Međutim, gospođa Del Ponte ne bi uspela da održi svoju kontroverznost kada bi razloge za svoje navode nailazila van okvira unutrašnje političke situacije u Srbiji. Tako ona otvoreno u pomenutom izveštaju Ujedinjenim nacijama navodi da je ta „situacija (nesaradnje – prim. autora) postala preovlađujuća posle decembarskih parlamentarnih izbora”. Jer, kako kaže, ma koliko nezadovoljavajuća i teška, ta saradnja je pre toga bila „značajna”. Time je, van svakih diplomatskih kriterijuma, Savetu bezbednosti, ali i celokupnoj javnosti, jasno saopšteno: prethodne DOS-ovske vlade su, u osnovi, zadovoljavale kriterijume onih snažnih

međunarodnih činilaca čiji je glavni haški tužilac reprezent, dok četvostranačka koaliciona Koštunicina vlada, to nije u stanju. Bar ne za sada!

Ovako otvorenom porukom glavni problem celokupnog dosadašnjeg rada Haškog tribunala postaje i laiku raspoznatljiv. Naime, da li je *ad hoc* organ koji je Rezolucijom 827 osnovao Savet bezbednosti pozivanjem na obaveznost Glave VII Povelje UN (obaveznost koja je autorima Povelje posle Drugog svetskog rata bila nephodna kada se radi o stvarima koja su „narušavanje svetskog mira ili pretnja miru”) u cilju pravednog suđenja svim odgovornim licima za teška kršenja međunarodnog prava i time obezbeđivanja važnog pravnog načela da niko ko je odgovoran za kršenje prava ne može izmaći sankciji, odnosno da se svakoj žrtvi obezbedi pravda, stvarno sud, koji na nepristrasan i fer način primenjuje pravo. Ili je, kako to mnogi učeni pravници tvrde, u pitanju kvazi-sudski organ koji treba, preko sudske procedure i primene pravnih načela i pozitivnih propisa, da omogućí ostvarivanje političkih ciljeva – ma koji oni mogli biti? Da li su oni ograničeni na prostore bivše SFRJ, jer niti su sve posledice njenog krvavog raspada još poznate i sagledane, a po nekima, ni sam proces njenog rastakanja nije dovršen. Po ovim poslednjim, tek kada se i Državna zajednica raspadne po republičko-pokrajinskim šavovima, taj proces bi mogao biti dovršen. Ili ti ciljevi imaju mnogo širi značaj: ne treba gubiti iz vida da je, pored Međunarodnog suda za gonjenje učinilaca ratnih zločina sa teritorije SFRJ, osnovan i sličan sud za Ruandu i posledice građanskog rata koji se zbio u njoj. U svakom slučaju, katalog mogućih političkih ciljeva zbog kojih je jedan takav kvazi-sudski organ osnovan i osmišljen nije moguće niti lako dati, niti predvideti.

Odgovor na staru dilemu koja dugo opseda i strane, a pogotovo domaće pravne krugove, nije još moguć. Ovaj tekst nije ni prilika za to. Treba, međutim, već danas nešto reći: humanitarno pravo, kao deo međunarodnog ratnog prava, traži svoju, ne samo akademsku, afirmaciju. Njegova primena pred sudovima, kao važećeg pozitivnog prava, svakako da je neophodna. Uostalom, svi koji se ozbiljno bave pravom, znaju da ono postoji jedino ako se sudskim putem može ostvariti. Humanitarno pravo je često, da ne upotrebimo neku jaču reč, bivalo potisnuto zbog političke oportuniteti: domaći sudovi nerado sude svojim vojnicima ili državnim službenicima koji učestvuju u oružanim sukobima, jer je rat (oružani sukob) esencija onog što podrazumevamo pod političkim i o tome odluke donose posebni organi. Zato se u to sudovi nerado mešaju i još dugo će to biti tako. Ali bez obzira na tu činjenicu, međunarodno ratno pravo i iz njega izvedeno humanitarno pravo već vekovima postoji u našoj civilizaciji. I nevezano od toga što je previše optimistički smatrati da je tradicionalna razlika između *ius ad bellum* i *ius in bello* konačno prevladana, tj. da poštovanje pravila ratovanja i posebno odnosa prema civilima u njemu ne zavisi od toga da li je sam rat koji se vodi pravedan (dopušten, moralan, odbrambeni) ili ne, važno je da sudovi po njegovim pravilima počnu da sude. I mnogo je efikasnije i bolje ako to čine domaći sudovi sopstvenim državljanima, jer će tako lakše otpasti prigovori da takva suđenja skrivaju spoljnopolitičke namere. Zato je uostalom, i dobro što je otpalo međunarodno suđenje Sadamu Huseinu i što će irački sud, kada za to bude sposoban,

utvrđivati svaku eventualnu njegovu krivicu. Sa druge strane, u međunarodnom poretku, koji još uvek ima pretežne karakteristike anarhičnog društva, očekivati da će sudski organi i to pri tome još oni međunarodni koji se ne finansiraju samo iz javnih prihoda, ostvarivati poštovanje prava i sankcionisati njegove prekršioce, prestavlja vrhunac nerealizma. Ili naivnosti, svejedno. Stoga je nepходno u javni govor o Haškom tribunalu, ratnim zločinima počinjenim u građanskim ratovima na prostoru bivše SFRJ i prilikom agresije 1999. smanjiti emocije i uneti preko potreban realizam. A on znači da se ma kakva bila stvarna namera kreatora tog *ad hoc* tribunala, kao i njegov deseto-godišnji rad, ne posmatraju kao predmet ideološkog opredeljenja koje se iscrpljuje u lažnoj dilemi: ko je za osudu, a ko hoće da prikrije evidentne zločine kojih je bilo, kao što ih ima u svakom ratu, posebno onom građanskom. Što dalje podrazumeva da se o tom pitanju, tj. o svim političkim implikacijama koje ono proizvodi odnosimo kao o državnom i nacionalnom problemu koji ne sme biti predmet oštarih unutrašnjepolitičkih sporenja. Makar ne u intenzitetu kakav je on bio poslednjih godina. Jer, primitivna podela na pro-haški i anti-haški lobi samo zamagljuje stvari i doprinosi političkoj nestabilnosti i neravnoteži u Srbiji i državnoj zajednici. Ona ne odgovara ni regionu koji zbog toga trpi posledice. No da se vratimo našem tumačenju poteza čelnika Haškog tribunala.

2) Haškom tribunalu se vidi kraj. Rezolucijom Saveta bezbednosti br. 1503. od 23. avgusta 2003. godine uvedena je već pomenuta izlazna strategija. Ona predviđa da tribunali za bivšu SFRJ i Ruandu završe sve istrage i podignu optužnice do kraja ove godine, a da se prvostepena suđenja završe najkasnije do 2008. Posebno je naglašeno da je potrebno da se domaći pravni sistemi osposobe da preuzmu deo posla i da je jačanje nacionalnih tužilaštva i sudova jedan od zadataka tih tribunala, ali i međunarodne zajednice. Već pomenuta Rezolucija 1534 iz marta meseca ove godine još je više ograničila rad tribunala. Po njoj u Hagu se mogu podizati optužnice samo za odgovorna lica „najvišeg ranga”, dok se istrage za sva ostale osumnjičene moraju prepustiti domaćim organima o čijoj se sposobnosti i znanju moraju starati i predstavnici samih tribunala.

Takve poruke Saveta bezbednosti, u stvari glavnih međunarodnih faktora a pre svega SAD, ne pričaju ušima onih koji su Haški tribunal doživeli kao otelotvoljenje večne pravde. Naravno da ne pričaju ni ušima glavne tužiteljice koja mora brzo da završava svoj posao povodom istraga sa prostora bivše SFRJ, pošto joj je mandat tužioca za Ruandu već nevoljno prestao prošle godine. To, dalje, znači da neće više biti u mogućnosti da bude neizbežni faktor o kome svi akteri na domaćoj političkoj sceni moraju da vode računa. A u njenu nepredvidljivost su se, mnogi od njih, već itekako uverili. Zato je sada i ponašanje glavne tužiteljice od velike važnosti. Do sada ona ispoljava očekivanu nervozu: traži od predsednika Tribunala da vanredno upoznaje Savet bezbednosti o nesaradnji srpske vlade, unakrsno ispituje ministra pravde koji donosi garancije Vlade da će se optuženi za koga Tribunal odluči da privremeno pusti na slobodu vratiti na glavni pretres; upotrebljava, preko svojih zamenika, kao argumente izjave iz predizborne kampanje.

Na državi je da predupredi svaki potez koji bi bio protumačen kao otvorena nesaradnja, da ne govorimo o potezima koji bi se mogli protumačiti kao ne potpuno prijateljski. Problem je, međutim, što je to lakše reći i napisati nego ostvariti. Kako prihvatiti da se uhapsu i isporuče četvorica generala koji su branili zemlju tokom agresije i secesionističkog gerilskog rata na Kosmetu 1999. godine, a ne priznati time da je odbrana države 1999. bila nelegitimna i da, iako nije postojao pravni razlog za NATO bombardovanje Srbije i stotine žrtava koje je ono izazvalo, moralno je to bilo dopušteno? Kako sa takvim stavom očekivati da budući vojnici i oficiri brane zemlju, ako se njihova žrtva može smatrati mogućim ratnim zločinom, o kome će, da paradoks bude potpun, odlučivati upravo oni protiv kojih su se borili? Kako dokazivati da se jedno lice ne nalazi u zemlji, kada ne postoje relevantni obaveštajni podaci da se ono upravo u njoj nalazi, a pri tome znati da ogromna većina stanovništva Republike Srpske, kao i Srbije, smatra da je on bio ratni komandant u jednom dopuštenom i opravdanom oslobodilačkom ratu? Kako dopustiti da se svi arhivi i podaci pohranjeni u njima koriste u istrazi i suđenju za genocid za koji je optužen šef države i svi najznačajniji državni funkcioneri u vreme kada se navodni genocid dogodio, a istovremeno voditi međudržavni spor pred autentičnim sudom – Međunarodnim sudom pravde, koji se isto nalazi u Hagu, čiji je predmet isto tako navodni genocid koji je SRJ, sada Srbija i Crna Gora počinila protiv država koje su izvršile nasilnu secesiju?

Sva pitanja deluju kao da je za njihov odgovor potrebno rešiti kvadraturu kruga. Srećom, politika, posebno ona međunarodna, nije geometrija. U njoj teoreme i sheme ne pomažu. Ali je zato veština odlučujuća. Srbija i državna zajednica koju ona sa mukom drži u životu, nema mnogo vremena. Kada bi saradnja (nesaradnja) sa Haškim tribunalom bila jedino otvoreno pitanje, rešenje bi se lakše našlo. Problem je, međutim, što neki uticajni međunarodni faktori od sadašnje srpske vlade očekuju da se svi problemi (Hag, Kosmet, nefunkcionisanje Državne zajednice, zastoj u izradi studije izvodljivosti...) reše kao da je moguće točak istorije vratiti nekoliko godina unazad. Kao da se „duh 5. oktobra” može prizivati, kao da bi javna scena bila neka spiritistička seansa. I kao da Srbija nije već dovoljno platila u zaostajanju za okruženjem, te da bi neke buduće sankcije stvari ubrzale unapred. Umesto toga, Srbija treba da postavi realističnu ali aktivnu politiku. Ona se povodom Kosmeta već vidi. Na redu je Hag. Da li primer Hrvatske tu u nečemu može pomoći?

Zakon kao pravni ambijent za napredak ili zakon kao stanje hibernacije

Nedoumice

Ljubazna ponuda mojih prijatelja iz „Prizme” da na stranicama istog časopisa odgovorim na tekst g-đe Svetlane Stipčević, profesora Univerziteta u Bariju, izazvala je ozbiljne nedoumice u mojoj glavi.

Prvo, odgovoriti na neki tekst pretpostavlja eventualne dalje replike, duplike itd, znači ulazak u raspravu, tj. vreme, a naročito ako se ima u vidu da je pomenuti časopis mesečnik, što se protivi kako mojoj prirodi i planovima, tako i potrebama ove zemlje u kojoj je vreme tanak resurs. Međutim, kako smatram da su ljudi najtanji resurs ovog podneblja, tj. da nam je svako misleći dobrodošao, to je moglo biti opravdanje za nelagodu koju beskonačne diskusije izazivaju.

Drugo, odgovarati na nečiji tekst znači biti omeđen njime u granicama dobrog ukusa, što i nije neka sreća, principijelno govoreći, jer svima nama najbolje pristaje sopstveno odelo. Međutim, nije neka sreća ne samo u principu, nego ni u detaljima, posebno s obzirom na sadržinu inicijalnog pismena. Jer osoba koja u vid reforme obrazovanja ubraja (tužno-smešan vid, istina) skidanje gaćica na školskom času, zapravo ne zavređuje polemiku ni sa jednim stavom, ma koliko tradicionalan, napredan, plemenit, itd. on bio. Evo zašto.

- Do skidanja gaćica na školskom času, u ovoj zemlji, nije nikada nigde došlo („Vaše visočanstvo, nemamo zvono, zato ono ne zvuči u vašu čast”). Istina, možda je neki đak to učinio u vreme nekog školskog časa, ali u prostoriji za eliminaciju, i pretpostavljam da to ne bi bilo teško dokazati. Ali, na samom času ne, za mog mandata, koliko je u mom saznanju, a i u saznanju sredstava javnog informisanja ove zemlje koja bi, verujte mi, tako eksplozivnu informaciju uvek objavila, ne samo profesionalnosti radi, ali i zbog nje. Stoga Vaša tvrdnja pokazuje Vašu neobaveštenost, ili malicioznost.
- Kako do događaja nije došlo, ja nisam imao potrebu da ga komentarišem, ni sa razumevanjem (što je Vaša tvrdnja), ni sa osudom (što bi verovatno bilo socijalno prihvatljivije, ali ne bi uticalo na sam događaj). Ponovo dokaz neobaveštenosti, ili malicioznosti.
- Pokušaj Vlade Srbije da organizuje Letnje kampove za đake (jadan događaj slične sadržine tu je zabeležen) nije ni u kakvoj vezi sa reformom

1 Pravni fakultet, Beograd

obrazovanja. Radi se, zapravo, o ideji koja nije ni potekla iz Ministarstva prosvete i sporta i koja je u svojoj osnovi duboko socijaldemokratska: pomoći roditeljima da u besparici, kakva je u ovoj zemlji, obezbede svojoj deci bar sedam dana odmora i druženja s blagim naznakama učenja, u periodu letnjeg raspusta, po ceni koju ne treba ni pominjati, a iz budžeta države i novca domaćih donatora. Postoji li ijedan argument kojim bi se ideja mogla uprljati? Po okončanju svoga boravka, učesnici kampova (bilo ih je desetak hiljada) imali su priliku da anonimno ocene svoj boravak. U procentu koji se kreće iznad 95% izrazili su spremnost da ponovo dođu iduće godine. Konfuzija reforme i kampova iz Vašeg teksta pokazuje Vašu nesprijetnost da se ozbiljnije obavestite o činjenicama vezanim i za jedno i za drugo i Vašu spremnost da o istom sudite, rađe primenjujući moralne norme, no pravne. Da ste se opredelili za pravo moglo bi Vam se prebaciti da napuštate struku, ali manje boli. U svakom slučaju, u pravnom svetu postoji drugostepeni organ koji bi mogao ispraviti Vašu nepravdu. Međutim, moral je opasna igračka, čega ste morali biti svesni, ali ga se, u ovoj zemlji, svako maša, bez obzira na posledice sopstvenog moralnog suda. Takav je, izgleda, moral.

- Površnost inicijalnog teksta proizlazi i iz mešanja nivoa obrazovanja. Studioznost bi morala voditi odvajanju primarnog, sekundarnog i terciarnog nivoa, te ne znam kakvog ima smisla pominjanje Bolonjske deklaracije, kao i silan prostor dat terciarnom obrazovanju kada niko u ovoj zemlji, nikada, nije tvrdio da se, na tom terenu, nešto ozbiljno dogodilo. Ministarstvo na čijem sam se čelu nalazio iskazivalo je svoju zabrinutost zbog činjenice da se brže ne radi na modernizaciji univerzitetskog nivoa obrazovanja – i ništa više. Mi smo imali određene predloge u toj oblasti, ali nikada nam nije padalo na pamet da ih nametnemo univerzitetima, upravo zbog svesti o autonomiji. Univerzitet je komentarisao da bi čorba bila gušća, ne iz nekih drugih racionalnih razloga, jer se i naša modernizacija odnosila samo na niže nivoe obrazovanja.
- Najzad, iza tvrdnje da se ministarstvo na čijem sam čelu bio okomilo na „nacionalne” predmete pokazuje nepoznavanje ne samo teksta „našeg” zakona, već ni filozofije koja iza njega stoji. Tačno je da je jedan od pet stubova svake škole sadržaj onoga što se uči (oblasti, predmeti, uže jedinice u okviru predmeta), ali se njegovo pravno definisanje nije nikada nalazilo na zakonskom nivou, nije bilo predmet zakonske regulative, već im je izvor podzakonski akt, što znači da su i intervencije morale biti na tom nivou. Izmena Zakona nije dovela do promene sadržaja onoga što se uči, niti je to mogla učiniti. Naš cilj nije nikada bio da bilo šta napadnemo, nego da pravimo sistem u kome će se transfer znanja odvijati u maksimalno pogodnim uslovima. Pri tome napominjem da se uvek sagledavala celina, a ona obuhvata, osim predmeta, i nastavnike (sa metodom rada), udžbenike, finansiranje i upravljanje sistemom.

Treće, vređa jalovost intelektualnih napora na ovim prostorima, što će mi i autor inicijalnog teksta, verovatno, dati za pravo, makar se u tome jedino i slagali.

Najzad, šta je svrha svega ovoga kada smo i gospođa Stipčević (verovatno) i ja (svakako), a svako iz svoje klupe, svedoci noći donošenja zakona? I oboje smo videli s koliko je intelektualnog žara i „stručnih” argumenata sadašnja vlast branila svoj **vampirski** (ponoćni, ćutanjem donet) projekt nazvan Izmenama i dopunama. I s koliko neiskrenosti i neistina. Jer, nazvati nešto „izmenama i dopunama”, a potom u kamere izjaviti da su razlike toliko suštastvene da je kompromis nemoguć, predstavlja bezobrazluk.

Podnaslov

Naravno, ostaje mogućnost da su ambicije inicijalnog teksta krupnije od osporavanja jednog projekta modernizacije. Možda je autor davao svoj skroman prilog biblioteci nauke o obrazovanju. Možda je u pokušaju da se obogati književnost te discipline samo momenat nesrećno izabran. Slučajno se desilo da je baš u to vreme u domaćoj javnosti bilo puno diskusija o konkretnom, zemaljskom problemu, koji je s olimpijskih visina samo kap u moru, neprimetna čestica u prostoru koji miraž, njegov radar, ni jedan zemaljski radar, ne može registrovati.

Sumnjam iz najmanje dva razloga.

Prvi je: moje se ime u tekstu isuviše često pominje. Ili ja svoju malenkost pogrešno držim za malenkost, ili je moja malenkost to zaslužila iznad svega političkim predznakom koji je etiketira, a ne supstancijalnim temama vezanim za reformu. Kako prvo ne može biti tačno, ostaje drugo. U tom slučaju se autor inicijalnog teksta, zaista, opredelio za najefikasniji put osporavanja jedne politike. Tuk na luk, politikom na politiku. Jer ovo je to. S političkog aspekta ja, naravno, imam odgovor na mnoga pitanja od kojih ću neka ponuditi kasnije.

Drugi je: tekst koji ima podnaslov „Uzgređ zabeleženo” ne može, po definiciji, imati krupnije ambicije. Figurativno: uzgređ se beleži levom rukom, a desnom samo ukoliko si levak. Ili: uzgređ se beleži da se nešto ne zaboravi u momentu, za sopstvenu upotrebu kasnije, retko da bi se serviralo javnosti takvo-kakvo je, a ako se i servira, više zabave radi, u slobodnom vremenu, leti uz led, bez opterećenja i napora, adaptirano. Uzgređ se beleži nešto što vam nije najbitnije, ali će vam, možda, nekada zatrebati. A najčešće nikada.

Uzgređ se retko objavljuje, a kada se to čini onda je to ili uzgređ, ili postoji i neki neuzgređni razlog takvog postupanja.

U čemu se on može sastojati?

Možda u implicitnom poštenom priznanju ograničenosti dometa teksta. Ili u ostavljanju izlaza za sopstveni intelekt. Ili u podsvesnom begu od politikanstva u koje lako upadaju i nestranačke ličnosti. Ili u neozbiljnom shvatanju teme. Ili u nipodaštavanju publike i njene informisanosti.

Naslov

Koliko je podnaslov teksta relativizirajući, toliko je njegov naslov („Obrazovanje kao javno dobro”) apsolutan, rigidan. I još potvrđen jednom od zaključnih tvrdnji: „Obrazovanje jeste i mora ostati javno dobro, a nacionalno školstvo se mora odupreti nadirućem liberalizmu, baš kao i retrogradnom tradicionalizmu”.

Da li smo se mi uopšte dogovorili o značenju reči, ili ih i dalje devalviramo. Da li smo se dogovorili o tome šta je javno dobro, da li posedujemo ista znanja o njemu, ili je dovoljno da lepa reč povučemo, da podseća na usklik, reklamni politički slogan?

Javna dobra su ona koja se ne mogu potrošiti nečijom konzumacijom (koja nisu rivalitetna) i u čijem slučaju se korisnici ne mogu isključiti iz njihove potrošnje. Sve te osobine ima znanje, ali ne i proces u kome država, privatne škole, ili pojedinci (roditelji, mi sami) pokušava da ga prenese mladima – obrazovanje. Znanje, ideje nisu rivalitetno, za njega ne važi princip ko pre devojci, ali već njegova pravna zaštita jeste, kroz maksimu *prior tempori potius iure, prvi u vremenu – jači u pravu*. Znanje nije ni isključivo jer, kada se opredmeti, proizvede, svima stoji na raspolaganju, nikoga ne možemo isključiti iz konzumacije ukoliko on to želi.

Održivo obrazovanje ni u jednom vremenu, ni u jednoj zemlji, nije se moglo smatrati javnim dobrom. Sve drugo je netačno, ili benevolentno – utopizam. Jer, dajte mi državu koja nema svoje limite, makar novčanih resursa, koja kapiju obrazovanja otvara za sve i na svim nivoima. Ova zemlja može dati skroman doprinos toj tvrdnji: nedostatak novca i kadrova opravdava se necivilizacijski, unikatni akt skraćivanja obaveznog obrazovanja u XXI veku. Opet smo u nečemu i prvi i jedini – ali čime se neko ponosi, drugi se stidi.

Ozbiljni ekonomisti analitičari ni osnovno obrazovanje ne smatraju javnim dobrom već zasluženim, civilizacijskim, sevap-dobrom (*merit good*), istog ranga koji ima, na primer, zaštita starih. Često se za obrazovanje, naročito univerzitetsko, koristi i termin klupsko dobro, koje aludira na ograničena, kapije i slično. I zaista, postoje li kvalifikacije, klasifikacije, prijemni ispiti i slično?

Ukoliko obrazovanje za sada nije javno dobro, ono kao takvo ne može ni opstati, već eventualno postati, ali ni to, zapravo, ne može. Razlika je u redu slova, ali značajna. Slično se još Vuk Karadžić šalio i svom oponentu Jovanu Hadžiću duhovito pisao: „Gospodine, kako biste se vi zvali da ja nisam reformisao jezik?”.

S druge strane, ekvidistanca koju, navodno dobronamerno i velikodušno, zastupa autor „Obrazovanja kao javnog dobra” od liberalizma, s jedne strane, i retrogradnog (dakle ne svakog) tradicionalizma, s druge strane liči na priču o babama i žabama. Dok se liberalizam, i u formi neoliberalizma, da razumeti kao ekonomska kategorija koja i u školstvu vidi biznis, a u znanju robu, pitanje je kakve veze sa ekonomijom ima tradicionalizam, pa bio on retrogradan ili ne? Da li je tradicionalizam ekonomska kategorija, pravac, šta

li? I ko će odvajati žito od kukolja, tj odlučivati o tome šta je retrogradno, a šta ne? I još mnogo drugih pitanja koja zbuduju samo ozbiljne, dok ih politički aktivisti ne primećuju. Na primer, kako osigurati obrazovanje kao investiciju za razvoj, uz održanje njegove pravednosti, ako već hoćete.

Neki mogući politički odgovori

Šta je onda po sredi? S političkog, ali i psihološkog, aspekta za mene je ključna reč strah.

Srbija kao država živi u strahu, u skućenom prostoru koji je sputava, parališe, od nje čini introvertnog agresivca koji se danas sprema da svoju agresiju, kao žuč, izlije u sebe, među svoje žitelje, najčešće slabe (deca, stari, civili) koji su pogodni da budu žrtve, koje bez sankcija možemo kažnjavati jer su njeni, kada već ne može da je izlije van sebe, zbog sankcija, izolacije i sličnih pretnji.

Strah je Srbiju od prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Od **prošlosti** zato što nema dovoljno snage da se suoči s njom, posle čega bi imala pravo da podvuče crtu. Zarad grešaka i grešnika, prošlosti, žrtva je budućnost. Pravo da je opominje na prošlost, koje je za sebe preuzela međunarodna zajednica, ispoljava se na trapav i netaktičan način koji rađa frustraciju i novu agresiju zatvorenu u ljusku države. Niko nas ne razume do mi sami, toliko smo specifični da smo jedinstveni itd, itd. Egoizam, egocentrizam se rađa u praznom prostoru između sveta i nas, egocentrizam koji postaje naš Kineski zid, naš usud i naše intelektualno i lekarsko opravdanje.

Strah ju je i od **sadašnjosti** jer je svesna da nema rešenja i odgovore na pitanja pukog preživljavanja. Pitanja ozbiljnog napretka još nisu ni postavljena. Kada smo najiskreniji, sami sa sobom priznajemo da nam je potrebna neka pomoć sa strane, možda strani novac, ali ne i strani investitori, jer oni nas ne razumeju – stranci su. Ksenofobija vlada. Nije nam potrebna ni strana organizacija, menadžment, jer on pretpostavlja standarde. Potrebna nam je, dakle, pomoć, toga smo svesni, ali ne i lekar. Lečićemo se u duhu sopstvene, tradicionalne medicine. Prekasno, shvatićemo da postoji i moderna, naučna medicina, koja nije inkompatibilna sa tradicionalnom, narodnom. Onda nam sledi druženje s Hazarima.

I naravno, iz tog slede i **strahovi od budućnosti**. Ukoliko bi, jedan je od tih strahova, naša deca bila drugačija od nas, opuštenija, slobodnija, otvorenog uma, spremna za susrete, ko zna kakva bi bila, a mogla bi razmišljati i o nama. Paradigmatična je rečenica koju mi je, dobronamerno, izgovorio jedan poslanik Skupštine Srbije: „Šta fali mom klincu da uči kao moj otac”. Mislim da mu fali pola veka, koliki je generacijski, vremenski jaz između dede i unuka, u nekom proseku. Ukoliko je naš cilj da zaštitimo sebe od razmišljanja i suda naše dece, izabrali smo dobar metod. Ja mislim da nam je cilj pogrešan.

Na kraju – kraj

Zbog iracionalnog straha, s kojim smo pre spremni da živimo no da se s njim obračunamo, lažemo, varamo i sebe i druge. Prevara kud god se okreneš. Vraćajući se na prosvetni esnaf, pitam se koje su naše prevare?

- podvaljujemo svojoj deci jer im ne dajemo alternativu, stvarajući od njih nove poslušnike, jer ih napajamo novim strahovima, jer im od malena usađujemo osećaj krivice i mržnje, najpre prema školi, a kasnije prema drugim subjektima i institucijama,
- podvaljujemo njihovim roditeljima jer im sklanjamo prave probleme iz vidokrug, a podmećemo projektovane: brigu za obrazovanje dece, potrebu da sa njima uče, da se s njima svađaju, da zarađuju za dopunske časove koje im plaćaju, da se osećaju krivim ako to ne mogu, a nemaju znanja da im sami pokažu materiju,
- podvaljujemo nastavnicima jer im otimamo suštinu profesije, kreativnost, slobodu rada, i od njih tražimo poslušnost, deprofesionalizaciju, dajući im za uzvrat pravo na sivu ekonomiju, pod parolom: snađi se, kada ti ja ne mogu pomoći, jer i sam znaš da je obrazovanje javno dobro isto onoliko koliko je život bajka,
- podvaljujemo sopstvenoj državi podmećući joj nepismenost, iracionalne troškove za loše školstvo, nedostatak kadrova i institucija, socijalne razlike i siromaštvo, legalizaciju sive ekonomije, sipamo humus na plodno tlo privatnih škola s kojima će državne veoma brzo izgubiti utakmicu, uz istovremeno zaklinjanje u potrebu jačanja državnog školstva.

I čekamo nacionalni konsenzus. Kao da nas ne opominju ona četiri slova „S”, mi i dalje čekamo Godoa.

Izvinjavam se gospođi Stipčević, iako njeno izvinjenje nisam primio i pored nekih niskih reči. Prvo, zato što mislim da nema uslova za polemiku. I drugo, ukoliko sam obrazlažući to njoj ili nekome njenom naneo uvredu, to je bilo neželjeno. A ukoliko je, ipak, ima, ona je naneta onda kada je nastajao inicijalni tekst, a ne kada je moj kompjuter registrovao odgovor. Oružja političke borbe često nam se vraćaju kao bumerang.

I na kraju konstatacija: Zakon iz 2003. stvorio je pravni okvir za napredovanje i razvoj sistema, čak je taj sistem motivisao napredovanje. Sadašnji Zakon duboko zamrzava situaciju, čak je i ograničava skraćivanjima, odricanjima od prava dece, naivno se nadajući da će u uslovima duboke zamrznutosti, hibernacije, nešto napredovati, proklijati, kako bi ga, kada se to desi, ponovo normirali. Sadašnja se vlast nada da će ovaj zakon kratko trajati, rekli su to sami. Valjda je to dokaz njihovih dobrih namera. Za njihovu neuspeh opravdanje je hibernacija, ili duboki zamrzivač, nesvesnost kolektivne neodgovornosti. Za njihov uspeh nema nade.